

Bakenloodjes (slot)

nader bekeken

Vervolg *Detector magazine* 132

Loodjes Harlingen

De betonning van het Amelander gat en het Coggediep werd lange tijd onderhouden door de stad Dokkum, maar in 1645 verhuisde de Admiraliteit wegens de verzanding van het Dokkumerdiep naar Harlingen. Met de verhuizing breidde de zorg van de Admiraliteit zich ook uit tot het Amelander zeegat. In 1655 gaven de Staten opdracht aan de Admiraliteit om ook tonnen in dat zeegat te leggen.

De Staten van Groningen betaalden "naar billijke proportie" mee aan deze tonnen en op Schiermonnikoog stond een Friese- en een Groningse kaap. Het waren echter niet alleen deze vaarwaters waar Harlingen zich mee bemoeide, ook het gebied rond de Jetting, Kromme Balg, Abt, de Friese wadden tot het Groningse diep en het Kornwerderzand behoorden op den duur tot hun taakgebied.

Hier deed het typische geval zich voor dat de stad Harlingen het betonnen en bebakenen overdroeg aan het armenbestuur (ArmenKas). Dit bestuur mocht bakengelden heffen om met de inkomsten hieruit de armenzorg te betalen.

Voor uitvoerige informatie over de Harlinger bakenloten zie mijn artikel in *Detector Magazine* 124. (afb. 30)

Bakenloodjes voor De Jetting, de vaargeul tussen Harlingen en De Vliestroom. (afb. 31)

Irnsrum

(afb. 32) Dit is een achthoekig lood met de tekst 'Kanaalgeld te Irnsrum voldaan'. Ook van Terhorne komen overeenkomstige penningen voor.

De Zeeuwse stromen

De Zeeuwse stromen en kusten waren zonder de hulp van bakens en tonnen niet te bevaan. 'Omdat de stroomen hier gedurig met hare diepten droogten

en zanden van binnen en buiten bij alle gelegentheden van hoogen vloed, door sware opperwateren en hardgaende ebbes door onstuimigheden der zee en der winden door het afschuren en aenwassen van d'eene en d'andere landen veranderen, soo moeten onze wateren omtrent de zandplaten en droogten altijd wel van bakenen versorgt zijn'.

De stad Den Briel was de eerste stad welke over een vuurbaken schreef, dezelfde stad die in de geschiedenis van de visserij ook de eer heeft gehad om in 1164 de eerste haringvissers te hebben zien uitvaren. Sinds 1280 bezat Den Briel al het 'Caap- en Vierboetrecht' en werden er minstens twee vuren brandende gehouden voor het aanlopen van de Maasmond bij nacht.

Op 12 maart 1352 gaf Hertog Willem aan Zierikzee toestemming 'een landteken te setten in den dunen van Scouden daer alle coman vreemde en andere by seylen, en mogen haer lyf en goed by te bergen'. Voor de kosten werd 'teyken-geld' geheven, tenzij in andere landen onze schepen daarvan waren vrijgesteld, want dan werd het wederkerig niet gedaan.

Hertog Albrecht van Beieren gaf in 1370 opdracht voor het oprichten van een vuurbaak te Westkapelle; 'om vier te barnen op die vierboet te West-cappel, om stadiglick vier te branden van deze tijd'. De binnenkomende schepen moesten betalen 'tot onderhoud van vier en menschen'.

Uit een rekening van de waterbaljuw te Middelburg rond 1600 is op te maken dat deze gerechtigd was tot het ontvangen van ton- en bakengeld. Herhaaldelijk komt men in de notulen van de Statenvergaderingen een passage tegen over de bebakening van de Zeeuwse stromen: bijvoorbeeld kwesties over de vergoedingen van de bakenaars.

In de 'Walcherse Arcadia' (Vlissingen 1746) wordt als volgt over de 'bakenaars' gesproken: 'Daartoe zijn ook Bakenaars, die met bolbakens, tonnen en rijstaken, naar vereisch en aard der plaatsen den zeeweg door plaatsen en droogtens heen banen.

De Franse periode (1795 - 1814). Onder invloed van het Franse gezag kwamen er na 1795 een aantal veranderingen. Deze veranderingen waren hoofdzakelijk van organisatorische aard, technisch bleef alles bij het oude. De Commissies van Toezicht op de Pilotage werden op 5 maart 1795 opgeheven en het geheel kwam onder toezicht van de marine. Dit was wel begrijpelijk want het koopvaardijverkeer was nihil en daardoor dreigde de Pilotage in verval te raken, wat de Franse Marine zich niet kon permitteren.

Na de Franse tijd, dus na het herstel van de onafhankelijkheid, verscheen op 7 december 1813 een door koning Willem I gedagtekend Koninklijk Besluit. Art. 11 van dit besluit is van belang voor de bebakening en luidt als volgt: 'Zijne administratie zal zich uitstrekken over de constructie en uitrusting der schepen, de aanwerving van zeelieden, kustbeseining, het loodswezen, de tonnen en de bakens en in het algemeen over alle hetgene in verband staat met de defensie te water'.

Het heeft tot 1 juli 1836 geduurd voor de betonning van alle Nederlandse vaarwaters onder het bestuur van de Marine was geplaatst.

Wat is er nu zoal bekend van het Zeeuwse baken-geld?

Uit de Numismatische Geschriften van mej. Marie G.A. de Man, met o.a. artikelen over Zeeuwse loodjes, heb ik de volgende gegevens ontleend; De te bespreken loodjes stammen uit de tijd dat Zeeland zich aansloot bij de

Franse beweging in ons land. De loodjes werden verstrekt door de 'bakenaar' als bewijs dat men het verschuldigde tonne- of passagegeld voor zijn schip had betaald, zoals de verordeningen voorschreven.

Zeekaart 1676 Goereese gat, Scheepvaarmuseum

Afb. 30 Harlinger loodjes.

Afb. 32

Afb. 41

Afb. 43
loodjes SAS

Afb. 47

Afb. 42

Afb. 48

1. Op de voorzijde staat: "TONNE/VAN DE/KLOOT" en op de keerzijde het jaartal 1793 waarboven in een kader "4.G." is gestempeld. (afb. 41)

De Caloot, in de wandeling doorgaans 'Kloot' genoemd, was een met tonnen of bakens voorziene zandbank, of plaat op de Westerschelde, die elk naar Antwerpen varend schip moest passeren. Het loodje was dus een bewijs dat men de verschuldigde vier gulden had betaald. Ook is 'de Caloot' een algemene benaming voor alle ondiepten in de Westerschelde.
2. Van het hierna te beschrijven loodje bezat mej. De Man twee verschillende exemplaren. Het oudste is indertijd bij Antwerpen in de Schelde gevonden. Vz: 'HET SLOE', waaronder vermoedelijk '&c&c' Kz: op het ene exemplaar 1796 en ingestempeld met '12', op het andere exemplaar 1811 en ingestempeld met '30'. (afb. 42 abc)

Het Sloe is het oude vaarwater, tussen Walcheren en Zuid-Beveland, dat ondanks de ondiepten regelmatig door schepen gepasseerd werd en in oorlogstijd veelal bezet was. Mej. De Man wijst er op dat de cijfers 12 en 30 misschien geld zijn geweest wat men moest betalen; 'het kan evenwel ook een nummer-teken zijn geweest, wat echter het minst waarschijnlijk is', (een waarde lijkt mij zeer waarschijnlijk n.l. 12 en 30 stuivers). In het boek van L. Minard-Van Hoorebeke "Brabantsche & Vlaamsche Gildepenningen presentie-, kerk- & armloodjes van de XVe tot de XVIIIe eeuw", deel 3 uit 1879, wordt een vergelijkbaar loodje omschreven bij de stad Mechelen op bladzijde 212 nr. 385. Het betreft hier een armenpenning van de Sint Romulduskerk met de volgende tekst: 'HET LOF. / &c.&c', op de andere zijde: '20 / 1791'. Mogelijk komt dit type loodje uit dezelfde werkplaats.

3. Van Sas van Gent zijn loodjes van verschillende jaren bekend. Het oudste dateert van 1790, terwijl het jongste het jaartal 1829 draagt. Hierna volgt de omschrijving van de vier loodjes welke aan mej. De Man bekend waren van Sas van Gent:
3.1 Voorzijde in grote letters 'SAS', daaronder het jaartal '1790', waaronder het cijfer '12'. Keerzijde: een wapenschild van boven gescheiden, rechts en links een leeuw, daarboven een kroon. Rond, lood, plaat IV no.4. Het wapen van dit exemplaar was teveel afgesleten om het volledig te beschrijven. Het beschreven wapen zou van Willem V kunnen zijn.
3.2 Als vorige met het jaartal "1794"
3.3 'SAS', daaronder '1819', geheel onderaan '6' (in een rond compartimentje) 'St'.
3.4 'SAS', daaronder '1829', geheel onderaan '18 ST' ingestempeld. (afb. 43 abc)
Al in 1749 verzocht de regering van Sas van Gent aan Zijne

Hoogheid om een passagegeld op passagiers te mogen heffen en wel 4 stuivers op passagiers naar Holland en 2 stuivers voor die naar Zeeland gingen. In mei 1750 gaven Gedeputeerde Staten te kennen, dat zij akkoord gingen met het heffen van passagegeld, maar dat het te heffen bedrag voor schepen die op Holland voeren even hoog moest zijn als die naar Zeeland gingen. De tol van Sas van Gent dateert dus al van oude datum. Tot 1835 zijn de loodjes gebruikt; hierna zijn kaarten als een soort kwitantie ingevoerd.

Er zijn in de loop der jaren echter veel meer loodjes aan het licht gekomen welke mogelijk met de Zeeuwse bebakening te maken hebben gehad. Loodjes met de letters 'M D' wat zou kunnen staan voor MaartensDijk. De andere zijde vertoont het wapen van prins Willem V (type CZH), een fabeldier (type CZI) enkelzijdig met de waarde in stuivers (CZK) of centen (CZL). (afb. 44)

Loodjes met 'ZYP' en op de keerzijde het jaartal, CZF. (afb. 45)

Loodjes met op de voorzijde een 'muilnier' in verschillende verschningsvormen zoals een éénhoorn, paard, ezel, enzovoort. Op de keerzijde de letter 'M' waaronder het jaartal en daar weer onder de waarde in stuivers. Type CZM. In de publicatie van F.J. Bingen 'Old Toll Road and Bridge Toll Tokens of The Netherlands', July 1973, wordt de suggestie gedaan dat het een betaalbewijs was voor de tol, geheven op de Vlissingse Straatweg bij Middelburg (vandaar de 'M'). (afb. 46)

Loodjes met de letters 'PV' "PWV" of "PWDV" (type CDH). Een suggestie voor bovenstaande letters zou kunnen zijn: Prins Willem De V, het zouden veer- of tolloodjes zijn voor de Prins Willem V werf, waar die dan ook geweest zou mogen zijn. Tholen was o.a. een van de heerlijkheden van Prins Willem V en op Wal-

cheren schijnt een Prins Willem V Werf geweest te zijn. (afb. 47)

Overige loodjes
Er zijn nog veel loodjes waarvan de functie (mij nog) niet bekend is. Loodjes met op de voorzijde een leeuw naar links in een wapen waaronder '+ +'. Keerzijde WW / waarde / jaartal of WW / jaartal / waarde. Referentie: Vz. vgl. Minard nr. 485 op blz. 257, (wapen van Roermond). Dit wapen is niet overtuigend aan Roermond toe te schrijven, ik denk veel meer aan Zeeland. Na 1820 wijzigt 'WW' in 'WS', zie type CZT. (afb. 48)

Volgens mij hebben deze loodjes te maken gehad met de export, o.a. naar Engeland en Polen. Ze worden verhoudingsgewijs nogal eens gevonden in de buurt van, of in Waspik en Zeeland. Er zijn mij echter ook exemplaren bekend uit Heerenveen, Dordrecht, Bergum, Utrecht, enzovoort, dus zeg maar uit heel Nederland. Maar ook ken ik exemplaren uit

Canterbury (4x!), North Lincolnshire en uit een Harlinger scheepswrak, vertrokken uit Amsterdam en vergaan bij Gdansk. Ik hoop dat het wapen ooit nog eens uitsluitel zal geven. *Naschrift: Inmiddels heb ik de loodjes met de letters WW (type CZS) en WS (type CZT) weten te plaatsen. Het zijn bakenloodjes van Willemstad. In een later artikel in het Detector Magazine kom ik hier op terug.*

Hetzelfde verhaal geldt o.a. voor de types CDF met op de voorzijde het wapen van Prins Willem V en op de keerzijde de letters 'L.C.' of 'L.G.' (afb.49) en type CDM met op de voorzijde een leeuw met pijlenbundel naar links, het wapen van de Staten Generaal en op de keerzijde onder de letter 'K' het jaartal en de waarde. (afb. 50)

Type CQI met op de voorzijde een gekroonde leeuw en op de keerzijde 'HV' / jaartal / 24. (afb. 51)
De bovenstaande types worden

door heel het land gevonden, maar zijn ook aangetroffen in het scheepswrak van de 'Jonge Seerp' uit Harlingen wat onder het bevel stond van kapitein Johannes Leenders en wat op 11 juni 1791 bij Gdansk vergaan is (W27).

Er zijn nog wel meer loodjes waar e.e.a. over te vertellen is, maar de hiervoor beschreven loodjes zijn het meest voorkomend zodat ik mij daar nu maar toe beperk.

Ik hoop dat mijn verhaal een nieuw licht zal werpen op een ondergeschikt, maar bijzonder interessant onderdeel in de numismatiek van het zeevarend Nederland en de vele vraagtekens die er nog steeds zijn.

Op- en aanmerkingen worden op prijs gesteld maar zeker aanvullingen, om zo een zo volledig mogelijke database te creëren welke via internet op www.loodjes.nl voor iedereen toegankelijk is. Reacties graag sturen naar Allex via info@loodjes.nl

Afb. 44

Afb. 45

Afb. 46

Afb. 49

Afb. 50

Afb. 51